

ਅਧਿਆਇ 2 ਸੰਗੀਤ ਯੰਤਰ

ਉਦੇਸ਼: ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਇੱਕ ਸੰਗੀਤਕ ਟੁਕੜੇ ਵਿੱਚ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨਾ।

ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੇਟਾਂ ਅਤੇ ਤਾਲ ਦੀ ਇੱਕ ਪਰਤਦਾਰ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਆਵਾਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ 1: ਕਿਸੇ ਸੰਗੀਤਕ ਟੁਕੜੇ ਵਿੱਚ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

ਸਾਇਆਮੇਲ 'ਮੀਨਾਕਸ਼ੀ' ਦੇ ਗਾਣੇ ਨੂੰ ਸੁਣੋ। ਹੁਣ, ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਗਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ।

ਗੀਤ: ਸਾਇਆਮੇਲ ਮੀਨਾਕਸ਼ੀ
ਸੰਗੀਤਕਾਰ: ਮੁਥੁਸਾਮੀ ਦਿਕਚਿਤਾਰ

ਸਾਇਆਮੇਲ ਮੀਨਾਕਸ਼ੀ
ਸੁੰਦਰੇਸ਼ਵਰ ਸਾਕਸ਼ੀ
ਸੰਕਰੀ ਗੁਰੂਗੁਹਾ
ਸਮੁੰਦਰਭਾਵੇ ਸ਼ਿਵਵਾ
ਪਾਲਮਰਾ ਮੋਚਾਨੀ
ਪੰਕਜਾ ਲੋਚਾਨੀ
ਪਦਮਸਨ ਵਾਨੀ ਹਰੀ
ਲਕਸ਼ਮੀ ਵਿਨੂਥੇ ਸੰਭਵੀ
ਸਾਇਆਮੇਲ ਮੀਨਾਕਸ਼ੀ

0680CH07

"ਹਰ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਇੱਕ
ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਧੁਨਾਂ
ਅਤੇ ਤਾਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ
ਹੈ
ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ
ਦਿਲ ਦਾ।"

— ਪੰਡਿਤ ਰਵੀ ਸੰਕਰ,
ਭਾਰਤ ਰਤਨ,
ਸਿਤਾਰ ਵਾਦਕ

ਸਰਗਰਮੀ	ਕਲਾਸ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ- ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰੋ
ਇਸ ਗੀਤ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਯੰਤਰ ਨਾਲ ਗਾਓ ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਜਾਂ, ਤਾਲ ਨਾਲ ਗੀਤ ਗਾਉਣ ਲਈ ਤਾਲੀ, ਮੋਹਰ ਆਦਿ ਲਈ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੋ।	ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਗਾਣਾ ਗਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਮਦਦ ਮਿਲੀ ਹੈ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸਦਾ ਅਨੰਦ ਲਿਆ?
ਹੁਣ, ਇੱਕ ਆਡੀਓ ਟਰੈਕ ਦੇ ਨਾਲ ਗਾਓ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਦੇ ਯੰਤਰ ਇੱਕ ਵਾਇਲਨ ਅਤੇ ਮ੍ਰਿਦੰਗਮ ਹਨ।	ਕੋਈ ਸਾਜ਼ ਕਿਸੇ ਸੰਗੀਤਕ ਟੁਕੜੇ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ?
ਹੁਣ, ਯੰਤਰਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਸੈੱਟ 'ਤੇ ਇੱਕ ਆਡੀਓ ਟਰੈਕ ਦੇ ਨਾਲ - ਇੱਕ ਪਿਆਨੋ ਅਤੇ ਡਰੱਮ ਤੇ ਗਾਓ।	ਵੱਖਰੇ ਯੰਤਰਾਂ ਦੇ ਸੈੱਟ ਨਾਲ ਗਾਉਣ ਦਾ ਤੁਹਾਡਾ ਤਜਰਬਾ ਕੀ ਸੀ? ਕੀ ਤੁਹਾਡੀ ਕੋਈ ਤਰਜੀਹ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਉਂ?

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਉਸਤਾਦ ਬਿਸਮਿੱਲ੍ਹ ਖਾਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹਿਨਾਈ ਵਾਦਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਭਾਰਤ ਰਤਨ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੱਕੜ ਦਾ ਸਾਜ਼, ਸ਼ਹਿਨਾਈ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਮਹਾਨ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਸਦਕਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਧਾਰਮਿਕ ਸਦਭਾਵਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ 14 ਅਗਸਤ 1987 ਨੂੰ ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹੇ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਿਲੀ ਸੀ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 2: ਸੁਣਨਾ ਅਤੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ

ਇੱਕ ਯੰਤਰ ਦੇ ਨਾਲ ਦੱਸੀ ਜਾ ਰਹੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਸੁਣੋ। ਕਿ ਯੰਤਰ ਕਿਵੇਂ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਣ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।

ਸਰਸਵਤੀ ਵੀਨਾ

ਇਸ ਸਾਜ਼ ਨੂੰ ਵਜਾਉਣ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰੋ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 3: ਸਾਧਨ ਪਰਿਵਾਰ

ਦੋ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭਾਗ ਸੰਗੀਤ ਸੂਰ ਅਤੇ ਗਤੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ, ਯੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

- ਮੈਲੋਡੀ ਯੰਤਰ
- ਰਿਦਮ ਯੰਤਰ

ਯੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਵਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਯੰਤਰਾਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਅਗਲੇ ਪੰਨੇ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਤਸਵੀਰ ਦੇਖੋ।

ਸਾਰਣੀ ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਗਏ ਯੰਤਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਦੋ ਯੰਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ ਜੋ ਤਾਲ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ?

1. _____
2. _____

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਦੋ ਯੰਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜੋ ਸੂਰ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ?

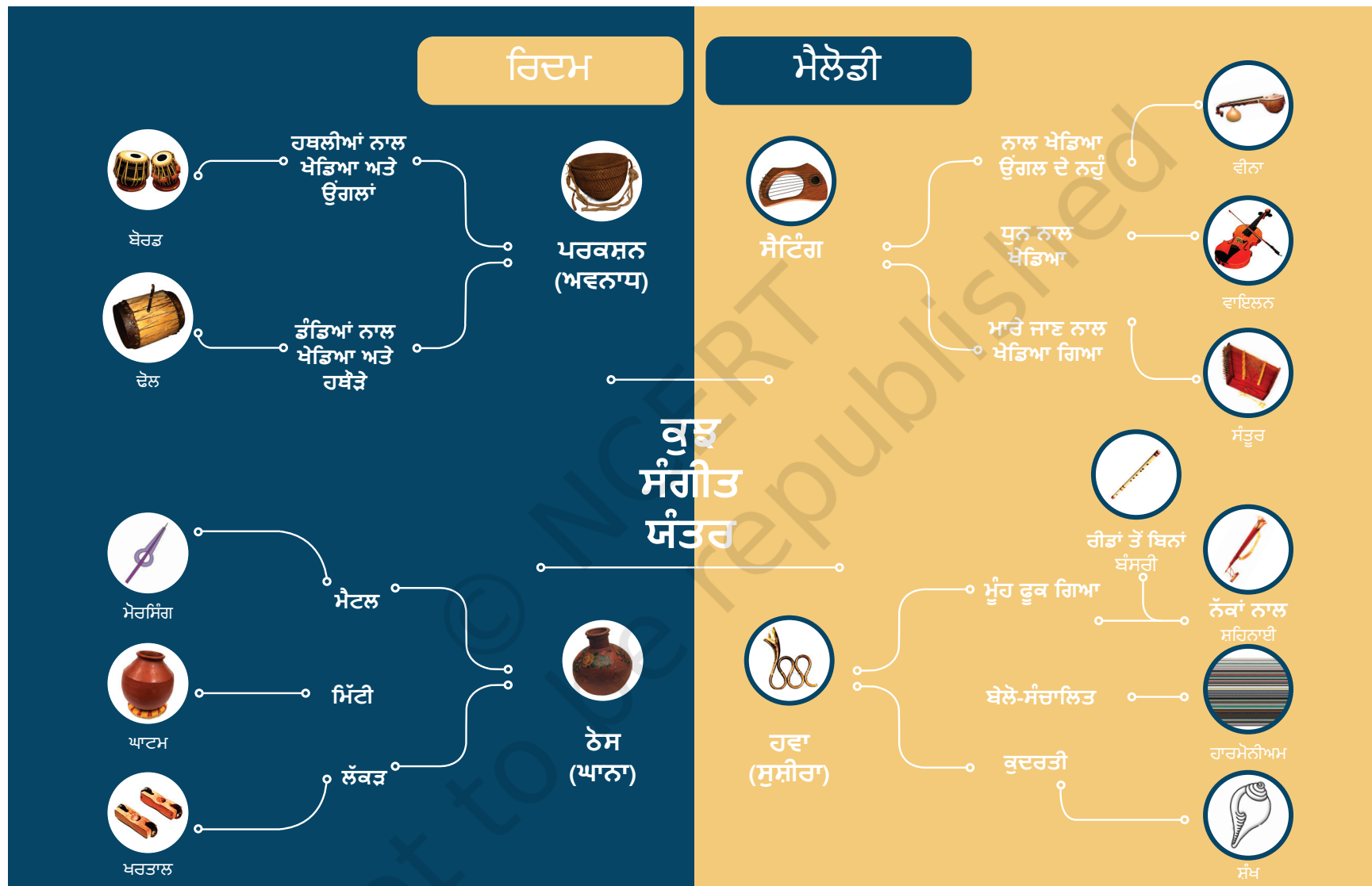
1. _____
2. _____

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਦੋ ਸੂਰਾਂ ਦੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜੋ ਤਾਰਾਂ ਤੋੜ ਕੇ ਵਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?

1. _____
2. _____

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਦੋ ਤਾਲ ਯੰਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜੋ ਧਾਤ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ?

1. _____
2. _____

QR ਕੋਡ ਨੂੰ ਸਕੈਨ ਕਰੋ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਸਾਧਨ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਮਿਲਾਓ

QR ਕੋਡ	ਯੰਤਰ	QR ਕੋਡ	ਯੰਤਰ
1. 	ੳ. ਸਿਤਾਰ	2. 	ਅ. ਸੰਤੂਰ
3. 	ੲ. ਹਾਰਮੋਨੀਅਮ	੪. 	ਸ. ਤਾਨਪੁਰਾ
੫. 	ੳ. ਵਾਇਲਨ	੬. 	ਕ. ਸ਼ਹਿਨਾਈ
੭. 	ਖ. ਥੋਰਡ	੮. 	ਗ. ਸਰੋਦ
੯. 	ਘ. ਬਾਂਸਰੀ	੧੦. 	ਙ. ਮ੍ਰਿਦਾਂਗ

1-01

‘ਸ-੧’ ‘ਸ-੨’ ‘ਭ-੬’ ‘ਭ-੭’ ‘ਦ-੧’ ‘ਸ-੧’ ‘ਉ-੬’ ‘ਸ-੮’ ‘ਦ-੧’ : ੩੩੩੩

ਗਤੀਵਿਧੀ ੪: ਆਪਣਾ ਖੁਦ ਦਾ ਯੰਤਰ ਬਣਾਓ

ਜਲਤਰੰਗ ਇੱਕ ਦਿਲਚਸਪ ਯੰਤਰ ਹੈ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੀਸੇ, ਧਾਤ ਜਾਂ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਕਟੋਰਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸੈੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵੱਖੇ ਵੱਖਰੇ ਪੱਧਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਲਾਕਾਰ ਲੱਕੜ ਦੀ ਡੰਡੀ ਨਾਲ ਹਰੇਕ ਕਟੋਰੇ ਦੇ ਰਿਮ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਸੁਰ ਅਤੇ ਇੱਕ ਤਾਲ ਦਾ ਯੰਤਰ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਹਵਾ ਦੇ ਯੰਤਰ ਵਜੋਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰੇਕ ਕਟੋਰੇ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਮੌਜੂਦ ਹਵਾ ਆਵਾਜ਼ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਬਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਯੰਤਰ ਵੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਆਵਾਜ਼ ਇੱਕ ਝਿੱਲੀ ਜਾਂ ਸਤਹ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਕਟੋਰਿਆਂ ਦਾ ਰਿਮ ਹੈ।

ਆਓ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਜਲਤਰੰਗ ਤੁਹਾਡੀ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਕਟੋਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਣਾਈਏਂ ।

ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੋੜ ਪਵੇਗੀ

ਪੰਜ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਟੋਰੇ, ਪਾਣੀ ਦਾ ਇੱਕ ਡੱਬਾ, ਅਤੇ ਦੋ ਪੈਨਸਿਲਾਂ ਜਾਂ ਲੱਕੜ ਦੀਆਂ ਡੰਡੀਆਂ। ਹੁਣ, ਆਓ -

- ਕਟੋਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰੋ।

- ਕਟੋਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰੋ। ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲੇ ਕਟੋਰੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕੱਪ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਦੂਜੇ ਕਟੋਰੇ ਨੂੰ ਤੀਜੇ ਹਿੱਸੇ ਨਾਲ ਭਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਤੀਜਾ ਕਟੋਰਾ ਇੱਕ ਅੱਧੇ ਕੱਪ ਨਾਲ, ਅਤੇ ਚੌਥਾ ਕਟੋਰਾ ਇੱਕ ਚੌਥਾਈ ਕੱਪ ਪਾਣੀ ਨਾਲ।
- ਤੁਹਾਡਾ ਆਪਣਾ ਜਲਤਰੰਗ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ।
- ਪੈਨਸਿਲ ਜਾਂ ਡੰਡੇ ਨਾਲ ਹਰ ਕਟੋਰੇ ਦੇ ਰਿਮ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮਾਰੋ, ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਸੰਗੀਤ ਬਣਾਓ। ਦੇਖੋ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਟੋਰੇ ਮਾਰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਪਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਨੋਟ ਕਰੋ

ਸਕੂਲ ਸਥਾਨਕ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾਕਾਰ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰੋ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਖਿਆ। ਉਹ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਤਜਰਬਾ ਜੋ ਕਲਾਕਾਰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਗੀਤ ਯੰਤਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਜਾਉਣ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ (ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਅਨੁਸਾਰ) ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰੋ।

ਗਤੀਵਿਧੀ 4: ਸੁਣੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖੋ

ਇੱਕ ਵਿਜ਼ੁਅਲ ਅਤੇ ਸੁਣਨਯੋਗ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ cਇੰਡੀਅਨ ਮਿਊਜ਼ਿਕ ਐਕਸਪੀਰੀਅੰਸ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ, ਬੈਂਗਲੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਨੂੰ ਦੇਖੋ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜਾ ਯੰਤਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਸੰਦ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਉਂ? ਯੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵਰਗੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦਿਓ।

ਗਤੀਵਿਧੀ ੬: ਆਓ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਬਣਾਓ

- ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ।
- ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਥਾਨਕ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸਕੈਚ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ।

ਸੰਗੀਤ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਜਾਦੂਈ ਦੁਨੀਆ

ਯੰਤਰ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਸੰਗੀਤਕ ਅਨੁਭਵ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਯੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣੇ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੁਸੀਂ ਅਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਹੋ। ਵਰਤੋਂ ਗਏ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੋ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕਰੋ।

ਪੰਡਿਤ ਰਵੀ ਸੰਕਰ
(ਭਾਰਤ ਰਤਨ ਪੁਰਸਕਾਰ)